

בין ריחוק לקרבה

דנהוף, שפרינגר ואוגשטיין: שלושה איקונים בתקשורת הגרמנית אחרי מלחמת העולם השנייה ויחסם ליהודים ולישראל

שלמה שפיר

בגרמניה, והקהילה היהודית בת 200,000 נפש אין ביכולתה לאזנו. שלושת האישים שלהם מוקדש מאמר זה זכו ונכתב עליהם לא מעט בשנות חייהם ולאחר מותם. כמה ביוגרפיות שראו אור בשנים האחרונות מסייעות לבחון ממרחק רב יותר את השפעתם לא רק על השיח האינטלקטואלי והפוליטי בגרמניה, אלא גם על יחסה של גרמניה למדינת ישראל, שקמה עוד לפני חידוש הממלכתיות הגרמנית בשני חלקיה של גרמניה הכבושה.

מריון דנהוף

חיבורו של העיתונאי, העורך והסופר הגרמני קלאוס הרפרכט (Harpprecht)¹ הוא הביוגרפיה המקיפה הראשונה שנכתבה על דנהוף, ילידת 1909. העובדה שביוגרפיה זו דנה בהרחבה בפרקי חייה לפני שהגיעה לפסגה תורמת הרבה להבהרת דמותה. הרפרכט עצמו, ששירת כשנתיים ביחידת נ"מ וכתותחן בצבא הגרמני, מילא אחרי המלחמה תפקידים נכבדים בתקשורת ושנים מספר שימש כותב נאומים ויועץ לקנצלר הסוציאלי-דמוקרט הראשון, וילי ברנדט. הרפרכט נשוי לרנטה לסקר, יהודייה ניצולת אושוויץ וברגן בלזן, וחי עמה בדרום צרפת. נושאים יהודיים היו בתחומי עיסוקו גם כאשר שימש יועצו של ברנדט, והוא מביע כיום את דעתו בנושאים אלה ואחרים גם כאחד המו"לים של הירחון העיוני הסוציאלי-דמוקרטי *נויאה גזלשאפט-פרנקפורטר הפטה* (Neue Gesellschaft/ Frankfurter Hefte).

הרוונת מריון דנהוף, בת אצולה פרוסית עם שושלת יוחסין ארוכה, שיחד עם המאמץ שהשקיעה בפיתוח האחוזה המשפחתית במזרח פרוסיה, ביקשה להרחיב את אופקיה האינטלקטואליים גם מעבר ללימודיה האוניברסיטאיים, הייתה כבר אישה צעירה כאשר אדולף היטלר נתמנה לקנצלר הרייך הגרמני בינואר 1933. המינוי, שיצא לפועל אחרי לחצים ואינטריגות בחצרו של הנשיא הינדנבורג,

בעיתונות הגרמנית כיום אין אישים בולטים ומשפיעים כמו שהיו לאחר מלחמת העולם השנייה: מריון דנהוף (Dönhoff) מהביטאון היוקרתי *די צייט* (*Die Zeit*), רודולף אוגשטיין (Augstein), המייסד והבעלים של שבועון החדשות הנודע *דר שפיגל* (*Der Spiegel*), ובוודאי לא אקסל שפרינגר (Springer), המו"ל מהמבורג שבנה אימפריה של עיתונים וכתבי עת מסוגים שונים, רובם פופולריים, אך גם ימון רציני אחד, *די ולט* (*Die Welt*). אך איכותה של העיתונות הגרמנית לא נפגעה. *פרנקפורטר אלגמיינה צייטונג* (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), הגלגול של *פרנקפורטר צייטונג* (*Frankfurter Zeitung*), הליברלי, שנוסד בשנות השישים של המאה התשע-עשרה בידי לאופולד זונמן היהודי, הוא כיום אחד היומונים הטובים באירופה; עיתון פוליטי שמרני, שלו מוסף תרבות רבגוני. מחרה מחזיק אחריו הזידודויטשה צייטונג (*Süddeutsche Zeitung*) המופיע במינכן. גם השבועון *די צייט*, שהיה מזוהה עשרות שנים עם דנהוף כעורכת ראשית ומו"לית (בעיתונות בגרמניה המו"ל [Herausgeber] ניצב בדרך כלל מעל העורך הראשי), שמר על מעמדו ותפוצתו אף גדלה כשהוא נערך ביד עיתונאי גרמני-איטלקי צעיר, ג'ובני די לורנצו, לצד שלושה מו"לים ותיקים: הקנצלר לשעבר הלמוט שמיידט, בן ה-91, הפובליציסט הסוציאלי-דמוקרט מיכאל נאומן ויוסף יופה, היהודי הליברלי-שמרני. העבר הגרמני-יהודי, הודות למקום של שואת יהודי אירופה ופשעי הצבא הגרמני (ולא רק האס-אס והאס-דה, כפי שנטען בעבר) במלחמת העולם השנייה בתודעה ההיסטורית הגרמנית, עדיין גוון בהרחבה במדורי הספרות הפוליטית, ולפעמים גם באלה של הספרות היפה. במידה רבה זו תוצאת פועלם של חוקרים גרמנים בני דור הביניים וצעירים יותר. מנגד מקהים משקעי העבר את חריפות הביקורת של חלק ניכר מדעת הקהל הגרמנית על מדיניותה של ישראל, בעיקר בשאלה הפלסטינית, אם כי זו עלולה להחריף הן בשל עמדת האיחוד האירופי והן נוכח המספר הגדל והולך של המוסלמים

מירון דנהוף, 1955

המערב. היא הגישה לשלטונות הבריטיים גילוי דעת שניסחה יחד עם גוטפריד פון קראם, הטניסאי הגרמני המפורסם בשנות השלושים, שגם הוא לא הצטרף למפלגה הנאצית. בגילוי הדעת ביקשה להעלות על נס את פועלה של האופוזיציה הגרמנית, ובעיקר את קושרי ה־20 ביולי 1944, בעיני הבריטים הספקנים.

בגילוי הדעת הוצג בעיקר סבלו של העם הגרמני. פשעי המשטר הנאצי ברוסיה, באוקראינה ובפולין צוינו רק בעקיפין, והפשעים נגד העם היהודי לא הוזכרו אף לא במילה אחת. כזה היה הלך הרוח בציבור הגרמני באותם ימים. גם אם לא היו ידועים לדנהוף ולחבריה השמות אושוויץ ושאר מחנות המוות בפולין, הם ודאי שמעו על הרצח ההמוני של מאות אלפי יהודים שביצעו עוצבות המבצע (איינזצגרופן), המשטרה וגם חיילים בעת כיבוש שטחים נרחבים בברית המועצות, ומאוחר יותר בשטחי הכיבוש הגרמני. הנושאים המרכזיים שהעסיקו את הצוות של די צייט, שדנהוף הצטרפה אליו ב־1946, היו ביקורת על משפטי ההמשך האמריקניים שהתנהלו בנירנברג אחרי סיום משפטם של ראשי המשטר הנאצי – בכירי הצבא, ראשי משרד החוץ, ובראשם מנכ"ל משרד החוץ ארנסט פון וייצקר (Weizsäcker), אביו של מי שהיה ארבעים שנה מאוחר יותר נשיא הרפובליקה המערב גרמנית. באמצעות אריק ורבורג, שאותו הכירה בהמבורג, אף ניסתה דנהוף לדרבן את קונרד אדנאואר, שנבחר ב־1949 לראש ממשלתה הראשון של מערב גרמניה, לתבוע מבעלות הברית להפסיק את פירוק מפעלי התעשייה הגרמנית, דבר שהתבצע ממילא עם החרפת המלחמה הקרה. ורבורג, בן לשושלת הבנקאים היהודים, נמלט ערב

זירז את תהליך הנאציפיקציה של החברה הגרמנית, שהחל לתת את אותותיו בתחילת שנות השלושים של המאה הקודמת. במהלך לימודיה בפרנקפורט הכירה מריון דנהוף, בין השאר, אינטלקטואלים יהודים מגוונים שונים, ובהם ההיסטוריון והסופר ארנסט קנטורוביץ, מחבר הביוגרפיה של הקיסר לבית הוהנשטאופן מן המאה השלוש־עשרה, פרידריך השני. קנטורוביץ נמלט מגרמניה מבעוד מועד והמשיך בקשריו עמה אחרי מלחמת העולם השנייה. קשר ידידותי עמוק במיוחד קשרה עם ההיסטוריון והכלכלן ממוצא יהודי, אדגר סאלין (Salin) מבזל, שבהנחייתו השלימה את עבודת הדוקטור. בניגוד לחברותיה, כפי שכתבה מריון בזיכרונותיה כתלמידת הכיתה האחרונה בגימנסיה, היא לא התרשמה לחיוב מנאומי היטלר לפני עלייתו לשלטון ולא שקלה להצטרף למפלגתו.² בכך הייתה שונה משניים מאחיה האהובים עליה, שהצטרפו למפלגה ושעל הצעיר מהם, כריסטוף, היא גוננה במסירות אחרי נפילת הרייך השלישי, כאשר כבר הייתה עיתונאית בדי צייט.

עד פרוץ המלחמה וגם לאחר מכן נפגשה דנהוף באחוזתה עם ידידים מבני האצולה וגם עם אחרים – אנטי־נאצים, לא מזהים וגם נאצים למחצה או ל"שלושה־רבעים". בן שיח אינטלקטואלי שהעריכה במיוחד היה קרל יעקב בורקהארט (Burckhardt) השווייצר, היסטוריון, סופר ופוליטיקאי, שכינה כנציב העליון האחרון בדנציג מטעם חבר הלאומים עד ספטמבר 1939. בשנות המלחמה היה מעין שר חוץ של הצלב האדום הבינלאומי, וזמן קצר לפני תום המלחמה אף נתמנה לנשיא הארגון בעת ובעונה אחת עם כהונתו כציר מטעם שווייץ בפריס. בורקהארט, נצר של האליטה הוותיקה בבזל ואחיו מדרגה שנייה של יעקב בורקהארט, ההיסטוריון השווייצר־גרמני הדגול בן המאה התשע־עשרה, זכה לשבחים מפי היטלר בתחילת תפקידו הקצר באזור דנציג, שהיה מובלעת בין גרמניה לפולין. הוא גילה הבנה לאי הצדק שנעשה לתושבי מזרח פרוסיה בשל ניתוקם מגרמניה בעקבות חוזה ורסיי, ולדבריו אף לא מצא שם אנטישמיות מופרזת לפני המלחמה. לעומת זאת, בביקוריו במזרח פרוסיה למד להוקיר את ההתנגדות הגרמנית להיטלר, שיוצגה "על ידי אנשים רציניים בעלי תודעה פטריטית".³ בכך התכוון בוודאי גם לדנהוף, שאירחה אותו באחוזתה כמה פעמים והוסיפה לעמוד עמו בקשר בשווייץ גם בשנות המלחמה. בשביל הרוונת היו קשרים אלה נדבך נוסף בחלקה כחברת האופוזיציה האנטי־נאצית, שאותו ניסתה להאדיר אחרי המלחמה; גם בורקהארט קיווה להסתייע בקשריו עמה לשיפור תדמיתו. אלא שמחקר מפורט של דיפלומט והיסטוריון שווייצר צעיר יותר, פאול שטאופר (Stauffer), המעיט בחלקה בהתנגדות.⁴ בורקהארט, שהיה אנטי־קומוניסט יותר מאשר אנטי־נאצי ותיאם את פעילותו עם שר החוץ השווייצר הפרופאשיסטי, מרסל פילה גולז (Pilet-Golaz), סבר שיהדות גרמניה הייתה במידה מסוימת אשמה בגורלה, מפני שרצתה במלחמה נגד הפאשיזם. בהסתמך על הנייטרליות של שווייץ ושל הצלב האדום הבינלאומי, בורקהארט לא פנה לדעת הקהל העולמית ולא התריע על השמדת היהודים באירופה. ידידים של דנהוף (בתקופה מאוחרת יותר), כמו הלמוט שמידט, ששירת כחייל בוורמכט בעת המלחמה, הכיר בקשריה עם האופוזיציה השמרנית בגרמניה, אך לא סבר שתפקידה היה חשוב.

דנהוף ברחה מפני הצבא האדום, שהשתלט בתחילת 1945 על מכורתה המזרח פרוסית, למערב גרמניה, שנכבשה בידי צבאות

הרפובליקה הפדרלית במחנה המערבי והברית האטלנטית, התקרבה בשנות השישים לסוציאליזם דמוקרטיים. בסתיו 1969 התייצבו הסוציאלי-דמוקרטים בראש קואליציה סוציאלי-ליברלית שהחזיקה בשלטון עד 1982. מעבר לנימוקי מדיניות הפנים וחוב הרפורמות בתחום החברה הגרמנית, צידדה "הרוזנת האדומה" – לכינוי זה זכתה בשל אהדתה וקשריה עם השמאל עוד מימי לימודיה באוניברסיטת פרנקפורט – ב"אוסטפוליטיק" שפתחה פתח לפיוס פולין, חרף הוויתור על מכורתה המזרח פרוסית, שהשתמע מכך. מדיניות זו נועדה לשפר את היחסים עם ברית המועצות ועם מדינות אחרות בגוש המזרחי. למחווה של הקנצלר וילי ברנדט בכריעת ברכך לפני אנדרטת לוחמי גטו ורשה בביקור ב-1970 בפולין היא לא התייחסה בשעת מעשה, אבל שיבחה אותה בזיכרונותיה. כעיתונאית דגולה וכאחת הנשים המפורסמות בזכות כתיבתה והופעותיה הציעה לה המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית ב-1979 להיות מועמדת לנשיאות המדינה, אך בשל היסוסיה הדבר לא יצא אל הפועל.

כעורכת פוליטית וככתבת פעילה הרבתה דנהוף לתור בחייה תבל – באירופה, באסיה, בצפון אפריקה, ביבשת השחורה ובמזרח התיכון. בשנות החמישים היא סברה שהאסלאם אינו בלתי סובלני ואינו מפגר מבחינה רוחנית, והזכירה שפריחת התרבות הערבית הקדימה את התפתחותן של המדינות הנוצריות. החלטתה לערוך ביקור בישראל ב-1963 התקבלה רק לאחר היסוסים, אך מסע דרך כל המדינה מהצפון עד לאילת והשיחות עם תושביה הרשימו אותה מעל למשוער: הפרחת השממה, מיזוג גלויות, קידום העדות הנחשלות, התחדשות השפה העברית, השוויון היחסי בהכנסה (זה היה עדיין ב-1963) ומעל לכול – הדינמיות הרוחנית. בסיפוק היא הזכירה את השפעתה של תנועת הנוער הגרמנית על תחילת הציונות. בקיבוץ הזורע הומחשו לה סולידריות חברתית ללא תאוריה מרקסיסטית והוויתור על שאיפות פרטיות למען הכלל, אף כי נוכחה לדעת שיישוב הנגב התבצע דווקא בידי המושבים הקואופרטיביים. מסקנתה הייתה כי למרות אי הביטחון ועוינותן של מדינות ערב, שום כוח בעולם לא יסלק את ישראל מהמפה.⁸

ב-1967, בימי מלחמת ששת הימים, צידד די צייט בישראלים. במלחמת יום הכיפורים הוא צידד בהם פחות, ולמרות חתימת הסכם השלום הישראלי-מצרי פחתה האהדה לישראל וגברה הביקורת על המשך הכיבוש, על ההתנחלויות ועל המבצעים הצבאיים בלבנון. בעת האינתיפאדה הראשונה פרסמה דנהוף מחדש את מאמרה החריף, שפורסם לראשונה אחרי רצח ברנדוט. ובעת העימות עם הקנצלר שמידט ב-1981 הטילה דנהוף, שלאחר סיום תפקידה כעורכת ראשית כבר כיהנה כאחד המול"ים, את מלוא האשמה על ראש ממשלת ישראל, מנחם בגין. ב-1988, בעת קבלת פרס היינריך היינה בדיסלדורף, עיר הולדתו של המשורר, היא מתחה ביקורת חריפה על ישראל בשל המשך שפיכות הדמים בשטחים ועוררה את חמתה של המועצה המרכזית של יהודי גרמניה.

כאינטלקטואלית גרמנית ליברלית העריכה דנהוף יהודים גרמנים שלמרות העבר הטרגי חזרו למולדתם או פעלו למענה בעולם. היא מצאה לנכון להודות גם לידידה מהלימודים באוניברסיטת בזל, הצלם הידוע נחום גידל, שעלה ב-1936 לארץ ישראל, בהקדמה לספרו "היהודים בגרמניה מתקופת הרומאים עד לרפובליקת ויימאר", על שלמרות כל מה שקרה גמר אומר להסביר לגרמנים את קורות

מריון דנהוף עם הנרי קסינג'ר

המלחמה לארצות הברית, לחם בשורות הצבא האמריקני, אך עם תום המלחמה התגייס לסייע בשיקום מולדתו הגרמנית המנוצחת. בניגוד לוורבורג, היהודי המנוכר, דאג אריק בלומנפלד, ידיד אחר של דנהוף, בן לאב יהודי ולאם ממוצא דני, שאצלו התגוררה בתחילת עבודתה בהמבורג, לפעול במהלך פעילותו הציבורית לתמיכה ולקירוב לבבות בין גרמניה לישראל.

אפשר שגם בזכות התעניינותה הרבה של דנהוף בזירה הבין-לאומית הופיעו בדי צייט במחצית השנייה של שנות הארבעים יותר מאמרים על הסכסוך היהודי-ערבי והמזרח התיכון מאשר ברוב הביטאונים הגרמניים האחרים. מאבק היהודים בארץ ישראל לא זכה לאהדתה, הן בשל האוכלוסייה הערבית הגדולה והן מחשש לחיזוק ההשפעה הסובייטית באזור. רצח הרוזן השוודי פולקה ברנדוט בסתיו 1948 בידי אנשי לח"י, חידד בה את הביקורת על "הלאומיות החולנית" אשר צריכה להרתיע את האויבים האחרים בממשלת ישראל כדי שיכירו "באיזו מידה כבר עלו על דרך שרק לפני זמן קצר הוליכה עם אחר לתהום". אולם בתחילת 1949 פרסמה כמה מאמרים מאוזנים יותר, בעקבות ההצלחות הצבאיות של ישראל, ההישגים המדיניים של בן-גוריון כנגד הקיצונים משמאל ומימין והסכמי שביתת הנשק, אם כי לא התעלמה מהקשיים הרבים שנותרו בדרך לשלום.⁹

בזירה הגרמנית הפנימית הוקיעה דנהוף ב-1949 אירוע אנטישמי באופןב, כאשר מועצת העירייה, לרבות נציגיה הסוציאלי-דמוקרטים, הדיחה רופא יהודי שנתמנה ראש בית חולים לילודות, בטענה שאין להפקיד שלום נשים גרמניות בידי יהודי ניצול שואה. ההדחה בוטלה בידי השלטונות האמריקניים. כחברת מערכת פעילה אף הצליחה דנהוף בשנות החמישים לדחוק את רגלי העורכים השמרנים הלאומנים, שתחילה הטביעו את חותמם בעיתון, לקראת הפיכתו לביטאון מוביל של דעת הקהל הליברלית בשנות השישים.⁶ בכך היא זכתה לשיתוף פעולה של בעלי של העיתון, גרד בוצריוס (Bucerius), גם הוא דמות חשובה בזירת התקשורת הגרמנית במשך עשרות שנים.⁷ בוצריוס, שכעורך דין היו לו לקוחות יהודים רבים, לא ניתק את הקשר עם אשתו היהודייה גם לאחר שזו מצאה מקלט באנגליה ושותף אחר לחיים. רק אחרי המלחמה נפרד ממנה רשמית. דנהוף, שהוקירה תחילה את פועלו של אדנאואר בשילובה של

מירון דנהוף עם הנס יונאס ולב קופלב

הלמוט שמידט, ששנים רבות היסס למתוח ביקורת על הוורמכט שבו שירת כמעט שמונה שנים. דנהוף, עדיין מו"לית של די צייט, הביעה מחאה על שהעורך הראשי של עיתונה הקדיש מוסף מיוחד להופעותיו בגרמניה של הפוליטולוג האמריקני היהודי דניאל יונה גולדהאגן, שבהן הציג את התזה שלו בדבר טיבה החסלני במיוחד של האנטישמיות הגרמנית. במכתב לעורך ה־*New York Review of Books* היא התלוננה על שידידה, ההיסטוריון האמריקני הנודע גורדון קרייג, שכתב מאמר ביקורת על ספרו של גולדהאגן, לא הסתייג מקביעתו הפסקנית של גולדהאגן כאילו האנטישמיות הגרמנית הייתה הסיבה העיקרית לשואה. בתגובה שפרסם בדי צייט ציין קרייג שהוא מאמין בחשיבות ספרו של גולדהאגן כאתגר למחקר, אך מסתייג מהתזה הבסיסית שלו.¹³

גם אם התזה של גולדהאגן לא נתקבלה על רוב ההיסטוריונים, תגובת הסטודנטים הגרמנים וצעירים מעוניינים אחרים, שגדשו את האולמות שבהם הופיע, היו עדות חיובית למהפך שחל בלבם לגבי לקחי השואה היהודית. ספק אם דנהוף הישישה הבינה זאת. עם כל תרומתה לעיתונות ולדעת הקהל הגרמנית הנאורה נשאר מאזנה לגבי היחסים עם ישראל, היהודים והיהדות דור־משמעי.

אקסל שפרינגר

עיקר פרסומו של אקסל שפרינגר (1912-1985), היה של מו"ל שבנה את אחת מאימפריות התקשורת הגדולות באירופה. אחרי חיבוריו של העיתונאי מיכאל יורגס (Jürgs) מ-1995 על שפרינגר, שהקדיש פרק מפורט לשפרינגר וישראל, לרבות מניעיו הדתיים, וכן כרך לזכרו בעריכת מתיאס דפנר (Döpfner) העומד כיום בראש רשת שפרינגר, הופיעה באחרונה ביוגרפיה מדעית ביקורתית מאת ההיסטוריון הנס פטר שוורץ (Schwarz),¹⁴ שנודע בין השאר כביוגרף של קונרד אדנאואר. נוסף על סקירה רחבה של תולדות אילי התקשורת הגרמנית אחרי מלחמת העולם השנייה, שלא תידון כאן, ביקש שוורץ דווקא כהיסטוריון שמרני לחזור ולבחון במבט ביקורתי את תרומתו של שפרינגר לפוליטיקה ולדעת הקהל הגרמנית, מבלי להתעלם מנקודות התרופה שלו, וגם לסקור מידע חדש על מעורבות מזרח גרמניה במערכה התעמולתית נגדו בשנות השישים והשבעים.

היהודים מתחילת גלותם לאחר חורבן בית המקדש? אין תימה שנמצאו חולקים על מגמה זו של דנהוף. גרשום שלום מחה בפניה במכתב ממאי 1965 – תוך ששלל את מושג הסימביוזה היהודית-גרמנית – על שפרסמה בדי צייט מאמר של מחבר יהודי על הדיאלוג בין יהודים לגרמנים, שבו השתפך באורח רגשני על אהבת היהודים לגרמנים, אך לא הזכיר אף לא במילה אחת את תגובת הגרמנים על אהבה זו. שלום צידד בחידוש בירור היחסים עם הגרמנים, אך סבר שלשם כך נדרש גילוי לב מוחלט משני הצדדים, וזה היה חסר במהלך המחשבה המטשטש והמשלה של בעל המאמר שהיא פרסמה. ספק אם העורכת השתכנעה מטיעון זה.

דנהוף התבטאה בביקורתיות לא רק כלפי מדינת ישראל, אלא גם ביחס לענקי רוח יהודים שתרמו תרומה מכרעת לעולם המודרני. הדבר בא לידי ביטוי במכתב גלוי לב לידידה השוויצרי הוותיק, האנטישמי בורקהארט,¹⁰ שהיה בן שיחה הקרוב ביותר עד מותו ב־1974, ואשר ראה במרקס, בפרויד ובאיינשטיין הוגים שתורתם איימה על דרך החיים במולדתו השוויצית ובעולם כולו. אף על פי שדנהוף נתוודעה לפרויד בגיל מאוחר, היא כתבה לבורקהארט שהיא רואה בניסיונו של פרויד ללכד תופעות פסיכולוגיות מגוונות ושונות לשיטה אחת ולהשתית עליה מעין סדר עולמי חדש דוגמה מובהקת לנטייה יהודית טיפוסית למערכות חשיבה כוללניות. בכך הוא דמה בעיניה למרקס – שאת תורתו הכירה מלימודיה בפרנקפורט – וש במקום להמשיך ולפתח את תובנותיו הסוציולוגיות בנה שיטה כוללת של צבירה והתרוששות, כשההיסטוריה עצמה הופכת אצלו לחוק פיזיקאי שניתן לחשב את מהלכו מראש. אכן, שלושת האישים – מרקס, פרויד ואיינשטיין – שינו את פני העולם, היא כתבה, אולי גם מתוך חנופה, לנמען, אך יש לתהות אם השינויים שחוללו השלושה לא היו הרסניים. היא הוסיפה שלא הייתה מעזה לומר זאת בפומבי, כדי "שלא ידבק בה שם של ריאקציונרית".

דבריה אלה לא דלפו בשעתם ולא הפריעו להמשך קשריה עם בני שיח מפורסמים, אנשי רוח ומעשה, יהודים ולא יהודים. ההיסטוריון האמריקני-גרמני פריץ שטרן, שלא היה יהודי (שני דורות של אבותיו התנצרו), טיפח קשרי ידידות עם דנהוף ואף תמך בקבלתה תואר דוקטור לשם כבוד מטעם אוניברסיטת קולומביה שבה לימד. היא הכירה את הנרי קיסינג'ר כשהיה עוד פרופסור צעיר בהארוורד. כהיסטוריון שכתב גם על ביסמרק הוא העריך את האלמנט הפרוסי שבה, אך בנושאים פוליטיים לא ראו תכופות עין בעין. קיסינג'ר, הריאליסט הפרגמטי, היה להשקפתה שמרן מדי; ואילו קיסינג'ר סבר שלמרות ביקוריה הרבים בארצות הברית, בעיקר בחוף המזרחי, לא היטיבה דנהוף להכירה.¹¹ על כך אפשר להוסיף שלא הכירה גם את חלקה הגדול של יהדות ארצות הברית המזוהה עם ישראל ותומך בה.

בעשור האחרון לחייה עמדה דנהוף במבחן מחודש על מורשת ההתנגדות במלחמת העולם השנייה, עם פתיחת תערוכת הוורמכט, שהוצגה ביוזמת המכון ההמבורגי למחקר חברתי ביותר משלושים ערים בגרמניה ובאוסטריה. יחד עם הנשיא לשעבר, ריכרד פון וייצקר, היא מחתה על פגיעה בזיכרון גיבורי ההתנגדות,¹² מאחר שהתערוכה שימשה תזכורת כי בין הפעילים נגד היטלר היו גם אנשי צבא שהיו שותפים להכנות ולביצוע פעולות השמדה של יהודים בחזית המזרחית. עם שוללי התערוכה נמנה גם הקנצלר לשעבר

אקסל שפרינגר

החדש" של היטלר והיו נאמנים למשטרו עד סוף המלחמה.¹⁶ בהתחשב בהלכי הרוח בגרמניה באותן שנים בא לביטוי קו לאומני יותר מתדמיתו הליברלית המוצהרת של שפרינגר גם בהמבורגר **אבנדבלאט** (*Hamburger Abendblatt*), היומון הראשון שהוציא לאור אחרי המלחמה. המערכת של עיתון זה כללה עיתונאים ותיקים מתקופת ויימר, כתבים צבאיים וחיילי פלוגות תעמולה מימי שלטונו של היטלר וכרבע חברי המפלגה הנאצית לשעבר. אין תימה שהנימה הלאומנית של ההמבורגר **אבנדבלאט** אכזבה מוכר של שפרינגר, הרב סרן הבריטי קיי סלי (Sely),¹⁷ שאחרי המלחמה היה מופקד על הפיקוח על עיתונאים ופעילי תרבות בגרמנית הכבושה, בן לאב יהודי גרמני ולאם קתולית מבווריה, שעזב את גרמניה בשנות שלושים ועבר לאנגליה. סלי פרש ב-1947 מהצבא הבריטי בשל חילוקי דעות עם הממונים עליו, אך הוסיף לקיים קשרי ידידות עם שפרינגר עד יום מותו.¹⁸

במישור הישראלי הצטרף שפרינגר לתומכי "יוזמת השלום עם ישראל" – יוזמה פרטית שבה יצאו בסוף קיץ 1951 אריך לית (Lüth), ראש לשכת העיתונות של הסנט בהמבורג, והעיתונאי הסוציאלי-דמוקרטי רודולף קיסטרמייאר (Küstermeier), שהיה עצור במחנה ריכוז במשך שנים.¹⁹

שפרינגר תמך בהסכם השילומים בין גרמניה לישראל שנחתם ב-1952, ומאוחר יותר בתביעה לדחות את ההתיישנות על פשעי רצח שאושרה בשלבים בשנים 1965, 1969 ו-1979, ואפשרה את המשך העמדתם לדין של מרצחים נאצים, אם כי העונשים שנפסקו בבתי המשפט הגרמניים לרוב לא הלמו את אשמתם הכבדה. ב-1957 ביקר שפרינגר לראשונה יחד עם בנו הבכור בברגן בלזן והשתתף בעצרת זיכרון שערך אריך לית במקום. בשנות המלחמה חי שפרינגר עצמו תקופה מסוימת חיים שקטים לא הרחק מאותו מחנה, בלי להיות מודע, לדבריו, לסבל העצירים. מתוך תחושת אשמה, שלא הרבה גרמנים הרגישו כדוגמתו, אמר לבנו שיזכור תמיד מה שהתרחש פעם בגרמניה.²⁰

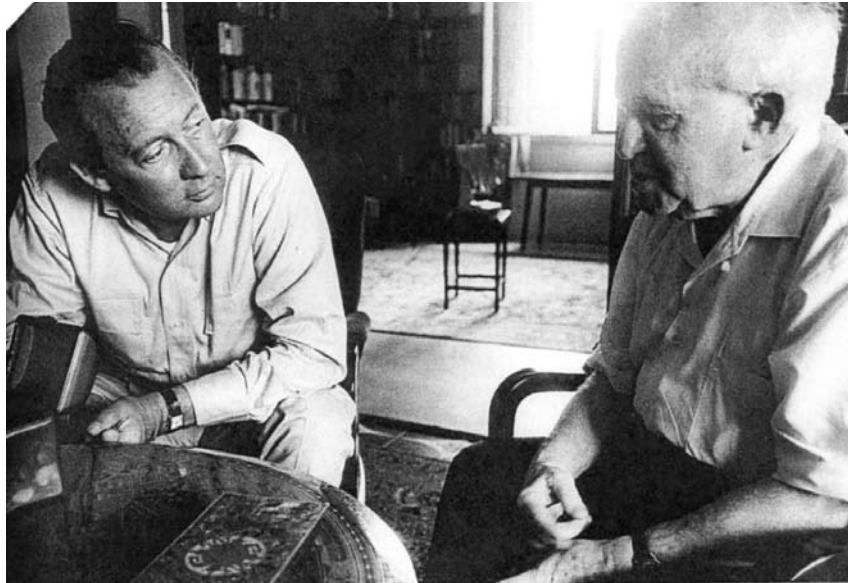
שפרינגר העריך במיוחד את פועלו של אדנאואר בקירובה של מערב גרמניה למעצמות המערב, בהידוק קשריה עד נאט"ו ובשיקומה הכלכלי המהיר. עם זאת פחד שאדנאואר עלול להחמיץ הזדמנות להתקדם לקראת איחודה מחדש של גרמניה. מחשש מפני חימוש הבונדסוור החדש בנשק אטומי טקטי, כפי שקיוו שר ההגנה, פרנץ יוזף שטראוס, והקנצלר עצמו, התקרב שפרינגר זמנית לעמדות הסוציאלי-דמוקרטיות. אולם בעקבות הפגישה המאכזבת עם המנהיג הסובייטי, ניקיטה חרושצ'וב, הקמת החומה בברלין וסגירת הגבול בין שני חלקי גרמניה, חזר בו שפרינגר מגישושים לעבר הספייד והיה ללוחם נמרץ בהשפעת ברית המועצות והקומוניזם. עמדה זו באה לביטוי מובהק ביומונו העממי **בילד** (Bild), בעל תפוצת המיליונים, ובשאר עיתוניו. בעת מרד הסטודנטים, 1967-1968, בערים הגדולות והנחשול הראשון של הטרור מצד השמאל הקיצוני, היה שפרינגר האיש השנוא על השמאל הגרמני ועל מרבית האינטלקטואלים והליברלים. החשדות על בחישת השטאזי (Staatssicherheit) המזרח גרמני במערכה נגד שפרינגר, שדווחו גם אז, גברו עם פתיחת הארכיונים של מזרח ברלין אחרי נפילת החומה ואיחוד גרמניה ב-1990.²¹

התמיכה של עיתוני שפרינגר בישראל השפיעה על המהפך האנטי-ישראלי בחוגי השמאל הגרמני, שלפני 1967 וכיבוש השטחים נמנה

שפרינגר הצעיר, שסיים רק עשר שנות לימודים בבית ספר תיכון, החל את הקריירה בתחום הדפוס והעיתונות בבית ההוצאה של אביו באלטונה. המשפחה הייתה ליברלית יחסית, לא בעלת רקע לאומני מיליטריסטי, ושפרינגר, שלא נהנה מבריאות טובה – בין השאר, סבל מתפקוד לקוי של בלוטות ומאוחר יותר מתקופות של דפרסיה – שמח להשתחרר משירות העבודה ואחר כך גם מהשירות הצבאי. מבחינה זאת היה שונה מרוב בני גילו – ששירתו בצבא בהתלהבות פטריוטית נוכח הניצחונות הקלים של היטלר בראשית המלחמה וגם בתחילת מבצע "ברברוסה" – והעדיף לבלות את זמנו הפנוי במועדוני לילה בהמבורג ובברלין. הן האב והן הבן לא נמנו עם מתנגדי המשטר הנאצי, אבל הקפידו לא להצטרף למפלגה אלא לכל היותר למסגרות משניות, כמו הנסק"ק (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps) – הגוף המפלגתי של נוסעי המכוניות ורוכבי האופנועים), מה שנוקף לזכותם אחרי נפילת הרייך השלישי. גם העובדה ששפרינגר הבן כתב מאמרים ראשיים ואחרים על פי הוראות מכווני התעמולה הנאצית מברלין לא הפריעה לו בבניית הקריירה לאחר המלחמה.

טוהר הגזע ה"ארי" לא העסיק את שפרינגר גם בשנות השלושים של המאה הקודמת. ב-1933 נישא לאישה ממוצא יהודי חלקי, שהרתה לו לפני החתונה ושממנה התגרש כעבור שנים אחדות. הפך לא נבעה, כנראה, משיקולי קריירה, אלא מהעניין ששפרינגר מצא בנשים אחרות. גם אחרי הגירושין השתדל בראשית שנות הארבעים לחלץ את האם היהודייה של אשתו הראשונה מטרזין, לשם גורשה, והצליח בכך. הנס פטר שוורץ הביוגרף סבור שלפרשה היה קשר עם מעורבותו האישית העתידה של שפרינגר בגורל יהודי גרמניה, וזאת מעבר לסובלנות המסורתית בעיר הולדתו, אלטונה, כלפי יהודיה.¹⁵ לבד מקשרי אהבים רבים התחתן שפרינגר חמש פעמים, ובתחום זה לא התחשב במניעים פוליטיים. כך, למשל, הייתה אשתו השלישית, אחרי המלחמה, רוזמרי לורנץ, בתו של גנרל האס-אס ורנר לורנץ, פושע מלחמה שנדון למאסר ממושך וששוחרר כמו רבים אחרים כעבור שנים אחדות ממאסרו בלנדסברג ונתקבל בחברה הגרמנית ברצון.

בקידום הקריירה שלו כמו"ל היה לשפרינגר מגע יומיומי עם עיתונאים ועם אנשי עסקים שבעבר הלא רחוק התלהבו מ"הסדר

אקסל שפרינגר בפגישה עם בן-גוריון

לביקור ראשון ביוני 1966, בסמוך לביקורו של הקנצלר לשעבר אדנאואר, שכמעט הסתיים במשבר. שפרינגר בא בהזמנת שגריר ישראל בגרמניה, אשר בן-נתן, ואפשר שידידו ההמבורגי הוותיק, אריק בלומנפלד, שזכה למעמד נכבד במפלגה הנוצרית-דמוקרטית ועמד במשך יותר מעשור בראש אגודת הידידות גרמניה-ישראל, גם הוא עודד אותו לכך. בלומנפלד עזר לשפרינגר בצעדיו הראשונים אחרי המלחמה ומאוחר יותר סייע לו בקשרים עם אדנאואר. כבר בעת הביקור הראשון, שבו ייסד שפרינגר קרן להקמת ספרייה ארכאולוגית במוזיאון ישראל החדש, נקשר קשר מיוחד בינו לבין ראש העיר ירושלים, טדי קולק, שנבחר לתפקידו חודשים מספר לפני כן. ואכן, רוב ביקוריו בארץ (כשלושים במספר) עד מותו ב־1985 היו בירושלים, שבה רכש גם דירה.²⁴

למן הביקור הראשון בארץ תרם שפרינגר למפעלים בתחומי המדע, החינוך והבריאות ושמו הונצח במקומות שונים. למרות סלידתו ממיליטריזם התפעל מצה"ל; נוסף על משה דיין, שר הביטחון דאז, נפגש עם בן-גוריון בשדה בוקר, שם תרם מאוחר יותר להקמת אולם ספרייה של המכון, ונועד עם אישים בכירים בבירה. בשנות השבעים קיבל תואר דוקטור כבוד משני מוסדות אקדמיים ישראלים – אוניברסיטת בראון ב־1974 והאוניברסיטה העברית ב־1976, אירוע יוצא דופן לאישים גרמנים באותן שנים. יתר על כן, נוסף על תרומות וביקורי סולידריות ניסה שפרינגר לפעול למען ישראל גם בזירה הבינלאומית. ב־1967 נתקבל בבית הלבן אצל הנשיא לינדון ג'ונסון, והציע לצרף את ישראל לנאט"ו. ההצעה לא נתקבלה, אך הביקור הוסיף לתדמיתו החיובית של שפרינגר בין יהודי ארצות הברית. לאוניברסיטת ברנדייס תרם סכום נכבד להקמת קתדרה להיסטוריה מערב אירופית על שם אמו, אוטיליה. ניסיון של שפרינגר לשכנע את האפיפיור פאולוס השישי לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל לא הצליח. יחסים אלה כווננו רק מאוחר יותר, בעת כהונתו של האפיפיור יוחנן פאולוס השני.

עם תומכיה העיקריים של ישראל בגרמניה. גם האנטי־קומוניזם של שפרינגר עלה בקנה אחד עם האינטרסים של ישראל, שראתה בברית המועצות התומכת במדינות ערב את האיום המסוכן ביותר למעמדה באזור וחסדה גם בשוחרי הדטנט וה"אוסטפוליטיק" הגרמנים. הבולט ביהודים הגרמנים שחזרו לגרמניה והיו מקורבים לשפרינגר בתחנות שונות של חייו היה ארנסט קרמר (Cramer), שנפטר בינואר 2010 ושבמשך השנים היה יד ימינו בתחומים רבים. קרמר,²² יהודי דתי (ואפשר להוסיף ידיד ישראל), יליד אוגסבורג מ־1913, ניצל ב־1939 הודות להגירתו לארצות הברית. לאחר ששירת בצבא האמריקני באגף הלוחמה הפסיכולוגית, חזר עם צבא הכיבוש לגרמניה ושימש שם בשורה של תפקידים. כאחד העורכים של הנויה צייטונג (Neue Zeitung), שיצא לאור מטעם השלטונות באזור האמריקני, הרשים את שפרינגר כיהודי וכפטריוט גרמני שחזר למולדתו. מסוף שנות החמישים כיהן קרמר כסגן העורך הראשי בדי ולט, החשוב שבעיתוני שפרינגר. תוך שנים מספר היה לאחד האישים המרכזיים בתאגיד שפרינגר. ב־1959 אף התגשם חלומו של שפרינגר לרכוש בברלין את שרידי הוצאת אולשטיין היהודית, זאת מתוך הערצת תרומתן של הוצאות העיתונים והספרים היהודים לתרבות הגרמנית ולקיום המשותף הגרמני-יהודי. מאוחר יותר, באוקטובר 1967, גיבש את ארבעת העקרונות לכל העיתונים שהיו בבעלותו ולעובדיהם: חיוב אחדות גרמניה וחתירה לקראתה בדרכי שלום; פיוס יהודים וגרמנים ותמיכה בזכות הקיום של העם היהודי; שלילת כל קיצוניות פוליטית; תמיכה בכלכלת שוק חופשית.²³ גם כיום, עם ירידת האהדה בציבור הגרמני לישראל, יש לעקרונות עיתוניו של שפרינגר עדין משמעות.

הביוגרף הנס פטר שוורץ תוהה מדוע שפרינגר שהיה חדור אשמת הגרמנים כלפי היהודים והמחויבות לתיקון העוול בא לישראל במועד מאוחר יחסית, רק באמצע שנות השישים. אחרי כינון הקשרים הדיפלומטיים בין ישראל לגרמניה ב־1965 בא שפרינגר לארץ

על אף הידידות המוצהרת, צידדה במדיניות מאוזנת יותר במזרח התיכון ואף מכרה טנקים ונשק אחר לסעודיה. שפרינגר אף לא נמנע מלמתוח ביקורת על מדיניותה של ממשלת הלמוט קוהל בפרשת הביקור המשותף של הנשיא רונלד רייגן והקנצלר בבית הקברות הגרמני הצבאי בביטבורג, שבו קבורים, בין השאר, כמה עשרות לוחמי הוואפן אס-אס. ועוד, לאחר השתלטות האיאתוללה חומייני על איראן הביע שפרינגר חששות מפני הפונדמנטליזם המוסלמי החדש, עוד לפני שזה הפך לנושא אקטואלי בתחילת המאה העשרים ואחת. שפרינגר הדגיש את הערכים המשותפים ליהדות ולנצרות, אך שלל את הכללת האסלאם בדיאלוג הבין-דתי, עמדה שתאמה אז גם את גישתם של רבים מהיהודים ותומכי ישראל בגרמניה.

התמיכה החומרית והמוסרית בישראל הייתה בעבור שפרינגר ביטוי של מחויבות לתיקון העוול שעוללו הגרמנים לעם היהודי ומבחן לממשלות גרמניה, שלא תמיד עמדו בו. יתר על כן, מעבר לסיוע הפרגמטי והמוסרי לישראל, היה באהדתו של שפרינגר – שהצטרף לאגף האורתודוקסי של הכנסייה הלותרנית בגרמניה – מניע דתי ואלמנט מיסטי שהביא אותו בעת ביקוריו בארץ לא רק למלונות פאר אלא גם לפינות נידחות שבהן אהב להתבודד ולחוש התעלות רוחנית, בעיקר בשנות חייו האחרונות. כחלק מחוויותיו הדתיות אף התבודד באי היווני פטמוס, שם היה לו בית בקרבת מקום קדוש לנצרות, שעל פי המסורת הנוצרית חזה בו האוונגליסט יוחנן את קץ הימים. שפרינגר הרחיק לכת בהשוואות בין הטוטליטריזם הנאצי, שאותו שלל בימי נעוריו, לבין הטוטליטריזם הקומוניסטי, בשל התנגדותן של ברית המועצות ומזרח ברלין לאיחוד גרמניה, משאת נפשו. עמדתו האנטי-קומוניסטית נתקבלה היטב בישראל הרשמית, שחששה – לפחות עד מיכאיל גורבצ'וב – מפני המדיניות האנטי-ישראלית של מוסקבה, ופעל יחד עם ארגונים בין-לאומיים ויהודיים למען חופש ביטוי ליהודי ברית המועצות ולקידום זכויותיהם הלאומיות, התרבותיות והדתיות. אך הזיהוי בין שני סוגי הטוטליטריזם לא תמיד הניח את דעתם של כל היהודים והישראלים.

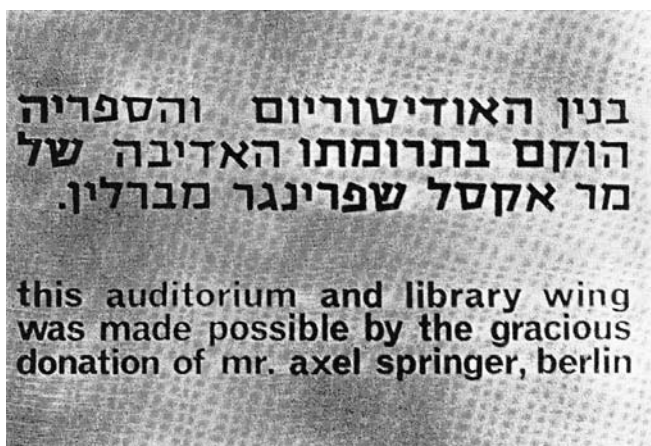
אשר בן-נתן הגדיר את שפרינגר כאחד משלושת הגרמנים שתרמו יותר מכל האחרים ליחסים בין שני העמים אחרי השואה.²⁵ אחרי אדנאואר, שהחל בתהליך עם הסכם השילומים, הוא מנה את פרנץ

אקסל שפרינגר משוחח עם הנרי קיסינג'ר

ידידותו של שפרינגר לישראל נמשכה גם לאחר עלייתו לשלטון של מנחם בגין במהפך בבחירות לכנסת במאי 1977. שפרינגר הוצג לראשונה לפני בגין עוד כשמנהיג הליכוד היה שר ללא תיק בממשלת האחדות הראשונה, בראשותו של לוי אשכול, בעקבות מלחמת ששת הימים. מבחינה פוליטית שפרינגר היה קרוב יותר לעמדות הליכוד ונמנה עם הגרמנים הספורים שזכו להערכתו של בגין. שפרינגר העריך את הפגישה בין בגין לנשיא מצרים אנואר סאדאת ב-1977 בירושלים כהתחלה חדשה במזרח התיכון. במשבר היחסים בין ישראל למערב גרמניה, בעת כהונתו של הקנצלר הלמוט שמיידט, ניסה לשמש בלדר של רצון טוב ולהניא את שמיידט מהמשך ביקורתו הנוקבת על מדיניות ישראל בשטחים והרחבת ההתנחלויות. אך מאמצים אלה לא צלחו. בעיתונו די ולט תקף את הרעיון למכור טנקים מדגם לאופרד למדינה כמו סעודיה, שמנהיגיה הסיתו למלחמה בישראל. ב-1985, בעת כהונתו של שמעון פרס כראש ממשלה בקואליציה פריטטית בין העבודה לליכוד, ביקר שפרינגר בארץ בפעם האחרונה. ביוזמתו של טדי קולק, נפגש באותה הזדמנות עם וילי ברנדט, יושב ראש המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית, שביקר גם הוא בירושלים, ולדברי אלמנתו של שפרינגר התפייסו שני היריבים המרים.

בשנות חייו האחרונות שפרינגר חזר ודרש מהממשלה בבון, שמאז אוקטובר 1982 שוב הונהגה על ידי הדמוקרטים הנוצרים, לתמוך בישראל כמבחן עליון לגרמניה, זאת בשעה שממשלה זו,

שלט הוקרה במוזאון ישראל

ספג השפעה לאומנית, שגברה לאחר עלייתו של היטלר לשלטון. בשנה הראשונה, ב-1933, היה בכיתו תלמיד יהודי יחיד, שעמו התחבר – הלמוט אוסטרמן, לעתיד אורי אבנרי, שעלה לארץ עם הוריו באותה שנה. אחרי עשרות שנים התחדשה הידידות ביניהם, אולי מתוך תמימות דעים על מדיניות ישראל ושלייתה, בעיקר אחרי 1967. אוגשטיין אף חיבר דברי הקדמה לשני ספרים שכתב אבנרי.²⁸

אוגשטיין ביקר בארץ כמה פעמים ובין השאר נפגש כאן עם אבנרי. כמו כל חבריו הצטרף אוגשטיין התלמיד לתנועת הנוער הנאצית (Hitlerjugend) וגויס ב-1942 לצבא, שם עשה רוב הזמן בחזית המזרחית כתותחן. לקראת סוף המלחמה קיבל דרגת סגן וצלב ברזל מדרגה שנייה. הישג גדול לצעיר בעל הכישרים העיתונאיים היה פרסום סיפור קצר מפרי עטו בשבועון היוקרה של גבלס, **דאס רייך** (*Das Reich*). גם במאמר ששלח מהחזית בלטו גאוותו הלאומית ואמונתו בניצחון גרמניה. כאשר יחידת הצנחנים שלו צורפה לחטיבת אס-אס מובחרת, התפעל מהכוח הקרבי של האס-אס. מאמר אחר שלו אף זכה להתפרסם ב**פלקישר באובאכטר** (*Völkischer Beobachter*), הביטאון המרכזי של המפלגה. גם אם ברישומים מאוחרים ביומניו ניכרה נימה של הסתייגות מהמשטר, הוא הוסיף, לדבריו, להיות גאה בלשון ובתרבות הגרמנית, אולם לא הצטרף למפלגה הנאצית, מה שסייע לקריירה שלו בתום המלחמה.

לאחר כניעת הרייך וכיבוש גרמניה בידי צבאות הברית העיתונאית השאפתן הצעיר הורשה לעסוק בעיתונות ב-1946 וב-1947 ייסד את ה**שפיגל** בהנובר. הוא התלונן על פגעי ה"דה-נאציפיקציה" (ה"טיהור" מהנאציזם, שהופעל תחילה בידי מעצמות הכיבוש ואחר כך הועבר לגרמנים עצמם), על המשך פירוקם של מפעלי תעשייה גרמניים לא רק במזרח אלא גם במערב, ובייחוד על העמדתם לדין של פושעי מלחמה גרמנים. לעומת זאת התגאה באומץ לבם של חיילי הוורמכט ומפקדיו, תוך התעלמות ממה שעוללו לנכבשים, בעיקר במזרח. כמו גרמנים אחרים שטרם הפנימו אז את משמעות המפלה של 1945, נהג אוגשטיין להשוות בין רצח היהודים על ידי הנאצים לבין הפצצת ערי גרמניה וגירוש מיליוני גרמנים מהמזרח. כדוגמת עמיתיו בהמבורג, לשם עבר ה**שפיגל** מהנובר מאוחר יותר, הסתייע גם הוא בידי אנשי צבא בריטים ממוצא יהודי ופליטים מגרמניה ששירתו בצבא הוד מלכותו. גם ויקטור גולנץ, מו"ל הספרים היהודי הבריטי השמאלי, נרתם אחרי המלחמה לסייע לגרמניה. מתוך שאיפה להצלחה כלכלית ולהגדלת תפוצתו של השבועון, לא חשש אוגשטיין מגיוס נאצים בולטים (לשעבר) למערכת, לרבות כאלה שהיו קשורים עם השירותים החשאיים של המשטר הקודם, אשר זכו ל"דה-נאציפיקציה" מהירה הודות למלחמה הקרה שהחריפה בין מערב למזרח. אגב, להגנתו של אוגשטיין טוען מרזבורגר שאוגשטיין היה שופרו של רוב העם באותה תקופה, ובקרב רוב העם נמוגו משפטים קדומים מהרייך "בן אלף השנים" שטופחו על ידי הפחד מפני הבולשוויזם. כנגד זה היו לאנטישמיות התרבותית הלא-חסלנית שורשים עמוקים יותר בבורגנות הגרמנית.²⁹ במאמרים ובפרשנות היו התייחסויות אנטישמיות לסוחרי השוק השחור ולאישים מפוקפקים מבין העקורים היהודים, שחלקם נשארו בגרמניה לאחר העלייה הגדולה לישראל והגירת אחרים לארצות המערב. אוגשטיין עצמו לימד זכות על הבמאי המפורסם פייט הרלן (Harlan), שב-1940 הפיק את הסרט האנטישמי **היהודי זיס** (*Jud Süß*), ועל פועלו של

יוזף שטראוס, שכשר הגנה סיפק נשק חיוני חנם לישראל מסוף שנות החמישים, בשעה שצה"ל נזקק לו מאוד, ואחריו את אקסל שפרינגר. אפשר שמבחינת האהדה לישראל יש לשנות את הסדר ברשימה זו. בניגוד לשטראוס, שלפחות עד 1953 נמנה עם מבקרי הסכם השילומים, ושלאחר תום הסיוע הצבאי נמנע מקרבה יתרה כלפי ישראל בגלל אינטרסים כלכליים ומדיניים, נותר שפרינגר ידיד נאמן עד סוף ימיו, ויהיו הערכות הפגמים באישיותו וחלקו בקיטוב החברה הגרמנית בשנות השישים אשר יהיו.

רודולף אוגשטיין

רודולף אוגשטיין – מייסד שבועון החדשות **דר שפיגל** והאישיות הדומיננטית בו גם כשהעביר את העריכה הראשית לאחרים ומחצית מהבעלות לעובדים – היה בוודאי המפורסם שבעיתונאים הגרמנים מתום מלחמת העולם השנייה ועד מותו ב-2002. למרות התנודות במאבקו הציבוריים והפוליטיים באמצעות שבועון שהיה לחשוב ביותר בגרמניה ואחד החשובים באירופה, הוא נשאר טבוע בזיכרון הקולקטיבי הגרמני בעיקר בזכות העימות שלו עם ממשלת אדנאואר, ובעיקר עם שר ההגנה דאו, פרנץ יוזף שטראוס. אותה עימות הביא למאסרו של אוגשטיין באשמת חשיפת סודות צבאיים כביכול, אם כי הסיבה האמיתית הייתה ההתנגדות של אוגשטיין ועיתונו לחימוש הצבא המערב גרמני בנשק אטומי טקטי, מטרה שלא רק שטראוס, אלא גם אדנאואר דבק בה. זיכויו של אוגשטיין, ולמעשה ניצחונו באותה מערכה, תרמו לליברליזציה של סמכויות השלטון ברפובליקה הפדרלית,²⁶ תהליך שנמשך ביתר שאת בעקבות תסיסת הדור הצעיר באוניברסיטאות והעימת הבינדורי של סוף שנות השישים. אולם התדמית השמאלית-ליברלית של אוגשטיין, שנסתייעה גם בתמיכתו הזמנית בממשלה הסוציאלי-ליברלית שעלתה לשלטון ב-1969, כיסתה על קווי מחשבה גרמניים לאומיים שבאו לביטוי בתחילת דרכו כעיתונאי וכעורך אחרי המלחמה, וחזרו ובלטו בשנות השמונים והתשעים. אגב, זה תאם את קרבתו למפלגה הדמוקרטית-החופשית, שהיטלטלה בין אוריינטציה ליברלית ימנית לשמאלית, ושטמעמה אף ישב כמה חודשים בבון כחבר בבונדסטג.

ציון ההישגים הליברליים של אוגשטיין בלי להתעלם מהמגמה הלאומית ולפעמים גם הלאומנית בראשית דרכו ובסופה, היא תרומה חשובה של הביוגרפיה של פטר מרזבורגר (*Merseburger*), עיתונאי ותיק שיכול לזקוף לזכותו את הביוגרפיה הטובה ביותר שנכתבה עד כה על וילי ברנדט. מרזבורגר מתמודד גם עם נטיות אנטישמיות – גלויות או סמויות – אצל אוגשטיין, שהתחנך ברוח "קהילת העם" (*Volksgeist*) הנאצית, להבדיל מחברה אזרחית במדינה דמוקרטית, אם כי הוא נמנע מהחושפנות המודגשת של נטיות אלה אצל ביוגרף עיתונאי אחר, אוטו קלר (*Köhler*). את התמונה משלימה ביוגרפיה של דיטר שרדר (*Schröder*), עורך ועיתונאי בכיר בן דורו של אוגשטיין.²⁷

בניגוד לדנהוף ולשפרינגר, אוגשטיין נולד אחרי מלחמת העולם הראשונה ב-1923 למשפחה קתולית מרובת ילדים שעברה מדרום מערב גרמניה להנובר. למרות המשבר הכלכלי הצליח אבי המשפחה להתבסס כבעל חנות צילום. לדברי הבן הייתה אמו אנטישמית פרימיטיבית, והאב נהנה במסגרת ה"אריזציה" מבית יהודי, "אם כי רכש אותו במחיר הגון". בגימנסיה הקתולית השמרנית שבה למד

רודולף אוגשטיין בצעירותו

אש"ף יאסר ערפאת באינתיפאדה השנייה. תקיפתו גררה מחאה ישראלית נמרצת בשל ההשוואה, גם אם העקיפה, של אוגשטיין בין פועלו של שרון למעשי היטלר בעבר. אוגשטיין, שלאחר כינון היחסים הדיפלומטיים בין גרמניה לישראל דגל ביחסים נורמליים בין גרמנים ליהודים, שלל את הימנעות השלטונות הגרמניים ודעת הקהל הגרמנית ממתחת ביקורת על מדיניותה של ישראל אך ורק בגלל האחריות הגרמנית לשואה.³² אולם גם אם הביקורת החרפה של אוגשטיין דמתה לא אחת לזו של קולות אחרים במערב, ישראל לא הייתה מוכנה לעבור על כך לסדר היום, בפרט שלפעמים היא לוותה ברמזים אנטישמיים.

חטיפתו של אדולף אייכמן בארגנטינה בידי אנשי ביטחון ישראלים במאי 1960 הפתיעה את אוגשטיין, אך הוא תבע להעמידו לדין בגרמניה. הוא ראה בחיוב את משפטם של פושעי אושוויץ, שנפתח ב־1963 בפרנקפורט ע"נ מיין ביוזמתו של התובע הכללי של מדינת הסן, פריץ באואר היהודי, שחזר אחרי המלחמה מגלותו בסקנדינביה, על מנת שלא יוכלו עוד להכחיש את קיומם של מחנות השמדה. בעת הוויכוח הציבורי שהתנהל במערב גרמניה בשאלת דחיית חוק ההתיישנות על רצח, שהיה מכוון לפשעי נאצים ולאפשר המשך העמדתם לדין, קיים אוגשטיין ראיון מקיף עם הפילוסוף קרל יאספרס (Jaspers),³³ שבהרצאותיו בהיידלברג אחרי המלחמה הבחין בין ארבעה סוגי אשמה – פלילית, פוליטית, מוסרית ומטפיסית – והצדיק את העונשים הפליליים והפוליטיים שהטילו בעלות הברית על המנהיגים הגרמנים. אוגשטיין הניח שלא תהיה התיישנות על פשעי הנאצים, אך הביע ספק אם הדבר מוצדק נוכח העובדה שישראל וראשי ארגונים יהודיים בעולם נמנעו מלתבוע ולהעמיד לדין את הנס גלובקה, מפרשני חוקי נירנברג וטהרת הדם הגרמני ומזכיר המדינה של אדנאואר עד לפרישתו ב־1963, בשל תמיכתו בשילומים. בהקשר זה הסתמך על דברי פרנץ יוזף שטראוס, יריבו, שאי אפשר להעניש אך ורק את הגרמנים, כאילו רק הם ביצעו פשעי מלחמה. השפיגל אף התנגד תחילה, ב־1978, לשידור סדרת הטלוויזיה האמריקנית Holocaust (שואה) בערוצים הגרמניים, אך אחרי הצלחת השידור, שבו חזו מיליונים רבים, שיבה אותה. את הפגישה של הקנצלר קוהל עם הנשיא רייגן בבית הקברות הצבאי בביטבורג ראה כמיותרת, בפרט שהיא עלולה הייתה, לדעתו, לתקוע טריז בין גרמניה לבעלת בריתה האמריקנית ולקומם את דעת הקהל היהודית בארצות הברית. לעומת זאת הוא גינה, כמו שפרינגר, את הישראלים המטפחים את זיכרון השואה בגרמניה בגלל קבלת סיוע חומרי וטכנולוגי.

אף שלא היה היסטוריון מקצועי גילה אוגשטיין בדרך כלל עניין רב בדיונים ובוויכוחים היסטוריים. הוא שאל כיצד התדרדר העם הגרמני, אחד מעמי התרבות המובילים בעולם, לרצח בהיקף כה גדול של יהודי גרמניה ואירופה. ב"ויכוח ההיסטוריונים" הגרמנים מ־1986 הוא דחה את התזה הרוויזיוניסטית של ארנסט נולטה (Nolte) ש"רצח הגזעים" של היטלר נגד היהודים היה מעין תגובה על "רצח המעמדות" שביצעו הסובייטים, ולא זנח את תפיסת ייחודה של השואה היהודית.³⁴ כנגד זה הוא דחה בתוקף את הדעות של דניאל גולדהאגן, שהאשים את העם הגרמני כולו ב"אנטישמיות חסלנית" אשר הביאה אותו לרצח מיליוני יהודים. הוא לא הסכים כי הגרמנים הם אנטישמים יותר מעמים אחרים וכי שנאו את היהודים עד כדי הפיכת השנאה לפסיכוזה.³⁵

יוזף זיס אופנהיימר, יועץ הכספים של הדוכס מווירטמברג במאה השמונה־עשרה. העסקתו מחדש של הרלן אחרי המלחמה גרמה למחאה ציבורית ולהפגנות סוערות של סטודנטים אנטי־נאצים. לפני שנים מספר נודע שאוגשטיין ניסה להיעזר בשנות החמישים גם בקרל שמיט, המשפטן האנטי־דמוקרטי הידוע, שביקש להתאים את המשפט ברייך השלישי ל"רצון הפירר". לעומת זאת הביא פרסום מאמר של שמיט בדי צייט למשבר בשבועון זה, כאשר בעקבות מחאה תקיפה של מריון דנהוף נאלצו העורכים הראשיים הלאומנים לפרוש. בעשור האחרון זוכה שמיט, למרות עברו, לרהביליטציה כ"קלאסיקן של המחשבה המדינית" בגרמניה ובארצות אחרות.

כמו ברוב העיתונים הגרמניים אחרי המלחמה, אף בשפיגל לא תפסה הקמתה של מדינת ישראל מקום נכבד. גיליון ממאי 1948 הסתפק בסקירה היסטורית של השתלשלות העניינים ובפרסום תמונתו של דוד בן־גוריון.³⁰

מלחמת ששת הימים, שסוקרה באהדה רבה ביומניו של שפרינגר ובעיתונים אחרים, הוכרה גם בשפיגל כמלחמה צודקת. במאמר הראשון אחרי המלחמה קרא אוגשטיין לממשלה בבון – הייתה זו "קואליציה גדולה" בין הדמוקרטים הנוצרים בראשותו של קורט גאורג קיזינגר (Kiesinger), חבר המפלגה הנאצית לשעבר, לסוציאלי־דמוקרטים בראשות ברנדט – לסייע לישראל במלוא יכולתה הכלכלית של מערב גרמניה ולא להתחשב באיזמיהן של המדינות הערביות שיכירו ברפובליקה המזרח גרמנית הקומוניסטית אם מערב גרמניה תעשה כן. הוא קרא להתנות את המשך הסיוע הגרמני למדינות ערב בהכרתן בישראל. עם זאת הוא הזהיר את ישראל מסיפוח השטחים שנכבשו ומפני איבוד הסיכוי לשלום עקב מסקנות פוליטיות שגויות. בהקשר זה קרא למדינה היהודית ללמוד מהמשגים של גרמניה בעבר.³¹

הביקורת של אוגשטיין ושבועונו על ישראל החרפה בעקבות הקמת ההתנחלויות בשטחים והקיפאון המדיני; גם השלום הישראלי־מצרי לא שינה הרבה. ב־1981 יצא אוגשטיין בהתקפה חריפה על ראש ממשלת ישראל מנחם בגין, על רקע השתלחויותיו בקנצלר שמיט בשל התכניות לאספקת טנקים מדגם לאופרד לסעודיה והאשמות שואו על עברו של שמיט במלחמת העולם השנייה. ב־2001 הוא תקף גם את ראש הממשלה אריאל שרון בשל פעולותיו נגד מנהיג

רודולף אוגשטיין

בריאותו הירוד של אוגשטיין, שהתמכר לאלכוהול וראייתו נפגמה, הוא לא ויתר, שכן קיווה להציג את הפרס כהוכחה שאינו אנטישמי. אלא שקריאת פסוק מנאום משנת 1969 של דניאל כהן בנדיט – פוליטיקאי ממוצא יהודי שפעל בצרפת ובגרמניה ואף בזירה הכלל אירופית מטעם הירוקים – עוררה סערה. הציטטה ש"דור שלם של צעירים בישראל סבור שהם גזע אדונים והפלסטינים יהודים טועים"⁴² – שאוגשטיין העיר שאינו מסכים עם כל מילה ומילה בה – זיכתה אותו בגינוי חריף מהליגה נגד השמצה בניו יורק. על השאלה אם הוא אנטישמי הגיב בתנועת יד, אך בחוג סגור הודה: "בכל מקרה אני אנטי-ציוני"⁴³.

בצד בכירי השלטון, העיתונות, הספרות והאמנות שהספידו את אוגשטיין אחרי מותו בשפיגל, היו גם כמה יהודים, כמו אלפרד גרוסר, הגרמני-צרפתי, המגדיר את עצמו כהומניסט אתאיסט והמסתייג מישראל כמדינה יהודית, מבקר הספרות מרסל רייך רניצקי, הנרי קיסינג'ר, שהרבה בשבחיו אף על פי שלא שבע במיוחד נחת ממאמרי הביקורת של אוגשטיין על כמה מספריו, וידיד הנעורים הישראלי אורי אבנרי, שחידש עמו את הקשר כששניהם כבר היו עורכי שבועונים ידועים ושנפרד ממנו בנימה לבבית, "שלום רודי חברי". למדור המתאבלים צורף גם מכתב מאת חנה ארנדט לקרל יאספרס (שניהם הלכו לעולמם הרבה לפני אוגשטיין). באותו מכתב הבדילה ארנדט לטובה את אוגשטיין מרוב הגרמנים האחרים שפגשה. לדעתה הוא צדק גם לגבי תפקידה (השליילי) של ישראל, שהגנה על הנס גלובקה, יד ימינו של אדנאואר, בגלל תמיכתו בשילומים.⁴⁴ כל המשתתפים במדור פרידה זה של מייסד השפיגל נהגו על פי

מאוחר יותר, בשיחה עם הפובליציסט ההיסטוריון יואכים פסט (Fest), שבמשך כעשרים שנה היה אחד המו"לים של הפרנקפורטר אלגמיינה צייטונג, הודה אוגשטיין שהתקרב לעמדה של נולטה וכי לדעתו בעוד חמישים שנה כולם ידעו שנולטה צדק.³⁶ על שאלתו של פסט, מדוע אין הוא כותב על כך, טען שהוא "פחדן מדי וכמעט אינו כותב מה שנוגד את דעת הקהל".³⁷ עמדה דומה הוא ביטא ב-1993 בריאיון בדי צייט, שבו אמר כי המתים של אושוויץ יזכו לרלטיביזציה במהלך ההיסטוריה. השואה הייתה אכן פשע שאי אפשר להשוותו עם שום אירוע אחר, אך הוא לא סבר שכך יראו אותה גם כעבור מאה או מאתיים שנה.

איחוד גרמניה והחזרת ריבונותה המלאה ב-1990 חיזקו את תפיסתו הלאומית, לפעמים הלאומנית, כבתחילת הקריירה שלו בעת המשטר הנאצי ואחרי המלחמה.³⁸ הוא רצה שגרמניה המאוחדת תהיה חופשית מחוביביות העבר ותממש את האינטרסים שלה. מאיחוד אירופה הסתייג ואת האירו שלל. לגינטר גראס, שהתנגד לאיחוד גרמניה בגלל פשעי הנאצים שסמלם אושוויץ, אמר שאי אפשר להנציח את אושוויץ בצעדים מעשיים, וכי "ההיסטוריה תביא באורח אוטומטי לרלטיביזציה של זיכרון זה" – זאת בניגוד למקום החשוב שהשואה הוסיפה ומוסיפה גם כיום למלא בתודעה הגרמנית. עם זאת תהה אוגשטיין ב-1990, בשנת איחודה מחדש של גרמניה, באחד ממאמריו, אם אפשר עוד להציל את ישראל. אותם אנשים המבקשים לטבוע בזיכרוןנו ובזיכרון אלה שיבואו אחרינו את זכר הרציף של אושוויץ אסור להם להתנגד מול הפלסטינים כמו בני "גזע אדונים", טען.³⁹

אין תימה שאוגשטיין הזדהה עם הדעות שהביע ידידו הסופר הגרמני הנודע מרטין ולסר (Walser),⁴⁰ גם הוא בן למשפחה אנטישמית, אם כי זמן מה נמנה עם תומכי הקומוניסטים. ולסר, שכבר ב-1977 קרא בפומבי לאיחודה מחדש של גרמניה, טען ב-1998, בנאום תודה על קבלת פרס השלום של המו"לים הגרמנים, הפרס הספרותי החשוב ביותר של גרמניה, כי אי אפשר עוד להשתמש באושוויץ לאימים מתמידים, לאמצעי הפחדה ולאיינסטרומנטליזציה של חרפת גרמניה בעבר. איגנץ בוביס, אז יושב ראש המועצה המרכזית של יהודי גרמניה, יצא מן האולם בעת הנאום, בעוד כל האליטה הגרמנית זיכתה את הסופר בתשואות רמות. אוגשטיין הבהיר שהוא מרגיש כמו ולסר נוכח התיאורים הרבים של פשעי הנאצים, בראש ובראשונה בטלוויזיה, אולם לא הסתפק בכך והאשים "עורכי דין ניו יורקיים" בהמשך האיינסטרומנטליזציה של אושוויץ ואת הקנצלר הלמוט קוהל בכניעה לדרישות ישראל והמועצה המרכזית של יהודי גרמניה להקמת יד הזיכרון לקורבנות יהודי אירופה אשר תשמש גם נגד גרמניה המאוחדת ובירתה ברלין. קבוצה לא-יהודית, בראשותה של לאה רוש (Rosh), העלתה את הרעיון לראשונה ב-1988, אולם ההקמה התאפשרה רק לאחר שזכתה לתמיכה של הקנצלר קוהל ושל חלק ניכר של הממסד הפוליטי הגרמני. משנחנכה יד הזיכרון ב-2005 נתבדו כל החששות שהיא תזיק לתדמיתן של גרמניה וברלין.⁴¹ הופעתו הפומבית האחרונה של אוגשטיין הייתה בקבלת פרס על שם המסאי והמבקר היהודי-גרמני המומר לודוויג ברנה (Börne), בן דורו של היינריך היינה. בעקבות קבלתו את הפרס פרץ ויכוח אם אוגשטיין ראוי לו. שוב הוזכר שיתופם של נאצים רבים בשפיגל ב-10-15 השנים הראשונות לקיומו. למרות דחיות אחדות ומצב

- Carl J. Burckhardt, *Meine Danziger Mission*, Bern 1960 (1971), pp. 80-81, 204. 3
- Paul Stauffer, "Sechs furchtbare Jahre", *Auf den Spuren Carl J. Burckhardts und der Zweite Weltkrieg*, Zürich, 1998, pp. 9-14, 309-310 4
המתווך מטעם האו"ם, הרוזן ברנדוט הציע תחילה להעביר את ירושלים כולה לידי הערבים ולאחר שירד מזה המליץ על סיפוח הנגב תמורת הגליל המערבי.
- "Völkischer Ordensstaat Israel", *Die Zeit*, 23.9.1948; "Israel hat gesiegt", 5
ibid., 20.1.1949; "David Ben-Gurion", ibid., 19.5.1949.
- עד כמה עדיין הייתה העיתונות הגרמנית בשנות החמישים של המאה 6
הקודמת חדורת נאצים לשעבר, מעידה פרשת כהונתו של ארווין אטל, גנרל האס"א וציר בטהרן, כאחד מעורכי החוץ של העיתון, אטל (Erwin Ettl) השתמש בפסבדונים ארנסט קריגר Ernst Bajohr, "Im Übrigen handle ich so, wie mein Gewissen es mir als Nationalsozialist vorschreibt," in Jürgen Matthäus & Klaus-Michael Mallmann (eds.), *Deutsche, Juden, Völkermord: Der Holocaust als Geschichte und Gegenwart*, Darmstadt, 2006, pp 241-255
- Ralf Dahrendorf, *Liberal und Unabhängig: Gerd Bucerius und 7
seine Zeit*, München, 2000
- Marion Gräfin Dönhoff, "Israel – woher"; "Israel – wohin?" *Die Zeit*, 8
21.6.1963, 28.6.1963.
- Nachum T. Gidal, *Die Juden in Deutschland von der Römerzeit bis zur 9
Weimarer Republik*, Gütersloh 1988.
- Scholem an Marion Dönhoff, 28.5.1965. Gershom Gerhard Scholem, Ita 10
Shedletzky, *Briefe*, v. 2, München 1995, p. 136.
- Ulrich Schlie, *Mehr als ich Dir jemals werde erzählen können*, 11
Harprecht, *Die Gräfin Marion Dönhoff*, Aצל מצוטט אצל, Hamburg, 2008
pp. 476-477
- Dieter Buhl und die Zeitstiftung (eds.), *Wie Freunde und Weggefährten 12
sie erlebten*, Hamburg, 2006, pp. 273-286, 173-181.
- הכונה הייתה, בין השאר, לגנרל הנינג פון טרסקו (Tresckow), שניסה 13
להתנקש באדולף היטלר בחזית ב־1943, ואשר ב־1941 לא הגיב על השמדת היהודים.
- Marion Dönhoff und Richard von Weizsäcker, "Gegen die 14
Selbstgerechtigkeit der Nachgeborenen", *Die Zeit*, 8.3.1996; Gordon Craig, "Ein Volk von Antisemiten" *Die Zeit*, 10.5.1996.
- Michael Jürgs, *Der Fall Axel Springer*, München & Leipzig 1995 14
Hans Peter Schwarz, *Springer: Die Biografie*; (Jürgs, Springer: (להלן: Mathias Döpfner (ed.), *Neue*; (Schwarz, Springer: (להלן: Berlin 2008
Blicke auf den Verleger, Berlin 2005.
- על שפרינגר ואשתו הראשונה, בת לאם ממשפחה יהודית מתבוללת, ראו 15
Schwarz, Springer, pp. 65-75.
- על השינויים בגישתו של אידיאליסט אנטי- 16
נאצי, שם, עמ' 145-167.
- שם, עמ' 139-145. 17
- על ביקורתו של רב סרן קלי עט המבורגר אבנדבלאט, שם, עמ' 158-163. 18
- Erich Lüth, Ein Hamburger schwimmt: 19
gegen den Strom, Hamburg, 1981. על פגישותיו עם שפרינגר, עמ' 106.
את רשמי ביקורו בישראל פרסם לית בעיתונו של שפרינגר, המבורגר אבנדבלאט.
- Schwarz, Springer, pp. 256-257. 20
- שם, עמ' 431. 21
- על שפרינגר וארנסט קרמר ראו, למשל, שם, עמ' 445-448, 644-665. 22
- על עקרונותיהם של עיתוני שפרינגר ראו שם, עמ' 431. 23

הכלל "אחרי מות קדושים אמור", אך גם אם היה בדבריהם מעין סיכום מכובד למפעל חייו של אוגשטיין כעיתונאי וכעורך ולתרומתו בכמה פרשות דרכים חשובות, לא היה בהם כדי לתקן את מאזנו הדו משמעי לא רק כלפי ישראל והציונות, אלא גם לגבי היהודים והיהדות. משלושת איקוני התקשורת הגרמנית, המאזן של אוגשטיין הוא הבעייתי ביותר.

שלוש הדמויות הבולטות בעיתונות הגרמנית שנסקרו כאן נולדו בטווח של פחות מ־15 שנה (והלכו לעולמן בטווח קצת יותר גדול, של 17 שנה) באו מרקע חברתי שונה ועברו חברות בנסיבות שונות. מריון דנהוף, בת לאצולה הפרוסית, שהקריירה העיתונאית שלה החלה אחרי מלחמת העולם השנייה, התבגרה בשלהי רפובליקת ויימר וניצבה כאישיות בעלת הכרה מול הרייך השלישי מתחילתו ועד להתמוטטותו עם כיבוש גרמניה בידי צבאות בעלות הברית, תוך שמירת מרחק מהאידיאולוגיה הנאצית. אקסל שפרינגר, בן למשפחה צפון גרמנית מהמעמד הבינוני, שנולד שלוש שנים אחרי הרוזנת באלטונה בעלת המסורת הליברלית, ושאת צעדיו הראשונים בעיתונות עשה כבר בעידן היטלר, לא נסחף בהלהבות הפרו־נאצית של רוב בני דורו ששמרו אמונים למנהיגם הנפשע כמעט עד הסוף המר, אך נמנע מפעילות אנטי־נאצית. רודולף אוגשטיין לעומת זאת, הצעיר שבשלושה, בן למשפחה קתולית שמרנית מרובת ילדים, שמצבה הכלכלי השתפר לאחר שעקרה מדרום־מערב גרמניה להאנובר בה נולד – ספג את החינוך הנאצי האנטישמי מתחילת בית הספר היסודי והתיכון, דרך שירות העבודה והשירות הצבאי, אם כי אי הצטרפותו המקרית למפלגה הקלה עליו להתחיל בקריירה עיתונאית מבטיחה מיד אחרי המלחמה, עוד בגרמניה הכבושה.

דנהוף ואוגשטיין היו בעלי השפעה וזקפו לזכותם הישגים חשובים לליברליזציה של החברה המערב גרמנית עוד לפני התסיסה של 1967-1968, ואין לגרוע מהישגיהם אלה. עם זאת הישגים אלה לא היו כרוכים תמיד בהבנה עמוקה של משמעות השואה שהמיטו בני עמם על יהודי גרמניה ואירופה, והאהדה שגילו לפעמים למורשת היהודית־גרמנית, ובייחוד ליהודים שתרמו לגרמניה, לא הייתה חד משמעית. יתר על כן, למרות תקופה קצרה יחסית של אהדה לישראל לפני ובעת מלחמת ששת הימים, לא מנעה הליברליות שלהם התדרדרות ביחס של חלק לא מבוטל של דעת הקהל הגרמנית למדינה היהודית לאחר מכן, מעבר לביקורת לגיטימית כלפי מדיניות ממשלותיה. יחס זה מזכיר לפעמים את יחסו של חלק לא מבוטל של המחנה הליברלי באירופה כלפי ישראל בימינו.

שונה המצב לגבי אקסל שפרינגר. למרות פגמים באישיות ומשגים שעשה בזירה הגרמנית, תחושת האשמה לגבי מה שעוללו בני עמו ליהודים בתקופת הרייך הנאצי דרבנה אותו לתמיכה חד משמעית בכל הנוגע ליהודים ולישראל, שחזוקה גם במניעים דתיים. צוואתו בתחום זה מוסיפה להשפיע על רשת עיתוני שפרינגר גם כיום, 25 שנה לאחר פטירתו.

הערות

- Klaas Harpprecht, *Die Gräfin Marion Dönhoff: Eine Biographie*, 1
Reinbek bei Hamburg., 2008 (להלן: Dönhoff; Harpprecht).
- Marion Gräfin Dönhoff, *Was mir wichtig war*, Berlin 2002, pp. 32-33. 2

- Merseburger, *Rudolf Augstein*, pp. 151-152. 29
- "Palastinensisches Feuerwerk: eine Mission schlug fehl", *Der Spiegel*, 30
22.5.1948.
- Merseburger, *Rudolf Augstein*, pp. 463-464. 31
- שם, עמ' 467-462. 32
- "Für Völkermord gibt es keine Vergebung", Spiegel-Gespräch mit dem
Philosophen Karl Jaspers, *Der Spiegel*, 10.3.1965. 33
- Ibid.*, 6.10.1986. Rudolf Augstein, "Die neue Auschwitzlüge", 34
Der Spiegel, 15.4.1996. 35
- Schröder, *Augstein*, pp. 292-293. 36
- שם, עמ' 292. 37
- שם, עמ' 297-295, 292-291. 38
- Merseburger, *Augstein*, pp.466 39
- Schröder, *Rudolf Augstein*, pp.292-293 40
- Lea Rosh, "Die Juden, das sind doch die anderen", *Der Streit um ein
deutsches Denkmal*, Berlin/ Wien, 1999 41
- Merseburgern, *Rudolf Augstein*, pp. 533-534. 42
- Schröder, *Augstein*, p. 293. 43
- "Rudolf Augstein, 1923-2002," *Der Spiegel*, 18.11. 2002. 44
- על שפרינגר וישראל ראו שם, עמ' 415-409; 261- Jürigs, *Springer*, pp. 261-
284. יורגס דן בהרחבה ביסודות הרגשיים-דתיים של הקשר של שפרינגר
לישראל.
- אשר בן-נתן מצוטט אצל Jürigs, *Springer*, pp. 267-268. הרשימה המצוטטת
כאן, של השגריר אשר בן-נתן, שהרבה לעסוק בנושאים גרמניים לפני תקופת
כהונתו בבון וגם שנים רבות לאחר מכן, איננה שלמה. לא כלולים בה שניים
מידידי ישראל והעם היהודי מן הצד השמאלי של המפה הפוליטית הגרמנית –
יהנס ראו הסוציאלי-דמוקרט, שבמשך שנים רבות עמד בראש מדינת המפתח
צפון ריין וסטפליה וכיהן כנשיא הרפובליקה הגרמנית המאוחדת בשנים
1999-2004, ובמידה מסוימת גם יושקה פישר, הפוליטיקאי הבולט מקרב
ה"ירוקים", שר החוץ בשנים 1998-2005.
- ראו, למשל, "Der Obrigkeitsstaat demontiert sich selbst",
Theo Sommer, *Die Zeit*, 16.7.2009. 26
- Peter Merseburger, *Rudolf Augstein: Biographie*, München 2007 (להלן): 27
Dieter Schröder, *Augstein*, München;(Merseburger, *Rudolf Augstein*
Otto Kohler, *Augstein: Ein Leben für*; (Schröder, *Augstein*: (להלן): 2004
Deutschland, München, 2003.
- Uri Avnery, *Zwei Volker – Zwei Staaten*, Heidelberg 1995; Idem, *Das
Jerusalem Problem*, Heidelberg 1996; Rudolf Augstein, *Gesprache mit
Uri Avnery*, Vorwort von Rudolf Augstein. 28